

РОЛЬ ВНУТРІШНЬОЇ ТВОРЧОЇ МОТИВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

УДК 81'243:159.955

Руслан Кравець, аспірант Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

РОЛЬ ВНУТРІШНЬОЇ ТВОРЧОЇ МОТИВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розкривається роль внутрішньої творчої мотивації у формуванні творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови. Розглядається ряд підходів і концепцій розуміння даної проблеми провідними науковцями.

Ключові слова: внутрішня творча мотивація, зовнішня мотивація, "спортивна" мотивація, творче мислення, самодетермінація.

В статье раскрывается роль внутренней творческой мотивации в формировании творческого мышления будущих учителей иностранного языка. Рассматривается ряд подходов и концепций понимания данной проблемы ведущими научными работниками.

Ключевые слова: внутренняя творческая мотивация, внешняя мотивация, "спортивная" мотивация, творческое мышление, самодетерминация.

In the article the role of internal creative motivation opens up in forming of creative thought of future teachers of foreign language. The row of approaches and conceptions of understanding of this problem leading research workers is examined.

Key words: internal creative motivation, external motivation, "sporting" motivation, creative thought.

Актуальність проблеми. Сучасне суспільство потребує творчих людей, які б продукували велику кількість нових ідей і реалізовували їх на практиці. Однак більшість людей не хочуть брати на себе додаткові клопоти і створювати щось неординарне. Вони продовжують спокійно працювати шаблоном, за старими зразками. А творчі особистості, навпаки, орієнтуються на майбутнє і знаходяться в постійному творчому пошуку. Їм важко зрозуміти відсутність інтересу в оточуючих і те, що багатьох влаштовує пасивність і безтурботність. Тому людина-творець намагається передати свою зацікавленість творчості та енергійності іншим. Однак це не завжди буває легко. Це пояснюється тим, що діяльністю людей рухають дві групи мотивів: внутрішні (жага самореалізації, бурління задумів, інтуїтивних прагнень) та зовнішні (особисті обов'язки перед кимось).

Метою статті є розкриття ролі внутрішньої творчої мотивації у формуванні творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням мотиваційної сфери особистості займалися вітчизняні (Б.Г. Ананьєв [1; 2; 3], С.А. Колісник [9], О.М. Леонтьєв [10; 11; 12], С.Л. Рубінштейн [19; 20; 21]) та зарубіжні (А. Бандура [4], А. Маслоу [13], Х. Хекхаузен [27; 28]) науковці. Усі вони, без винятку, погоджуються на важливій ролі мотивації в спрямуванні людської діяльності в певне русло. Адже лише високомотивовані студенти здатні проявляти великі вольові зусилля в навчальній діяльності та досягати помітних результатів [6, 31].

Виклад основного матеріалу. Дуже часто мотивація розглядається науковцями як просто енергетичний момент, як те, що надає силу, інтенсивність роботі. А мотив – як причина інтенсивності. Однак П.Я. Гальперін акцентує увагу на тому, що такий погляд на мотивацію, який започаткував Жан Піаже, є не точним. Оскільки в мотивації присутній не лише енергетичний момент, але й орієнтуючий, тобто момент, який спрямовує, виокремлює в предметі дії і в самій дії те, що є важливим для особистості. Це, своєю чергою, впливає на вибір засобів для виконання дії, стійкість дії та багато іншого. Науковець наголошує, що дуже важливим є поділ мотивів на зовнішні та внутрішні. Залежно від того, які мотиви переважають, змінюється інтенсивність та продуктивність навчального процесу [5, 195 – 197]. Успішність засвоєння навчального матеріалу студентами також залежить від мотивів. Тому що мотиви – є те, заради чого здійснюється діяльність, вони надають сенс тому, що робить особистість. А мотивація – це період, який передує вольовому акту [25, 143 – 144].

Взагалі існує три види мотивації: зовнішня, "спортивна" та внутрішня [5, 197]. Зовнішня мотивація полягає в тому, що студент вчиться заради когось іншого: наприклад, щоб батьки його похвалили, щось купили або заради оцінки. Він не виступає проти навчання, однак і не виступає за. Сам навчальний процес слугує лише для досягнення певної репутації, студент не проявляє ентузіазму.

Спортивна ж мотивація пробуджує в студента бажання змагатися із однокурсниками та друзями. Вона орієнтована на досягнення успіху

РОЛЬ ВНУТРІШНЬОЇ ТВОРЧОЇ МОТИВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

та здобуття кращих результатів ніж у конкурентів. Досягаючи цілі та розв'язуючи завдання, студент відчуває задоволення, оскільки він ще раз підтверджує свій авторитет і високий рейтинг перед друзями, самим собою, викладачами. Він ніколи не зупиняється і продовжує досягати все вищих і вищих вершин. От тільки навчання його мало цікавить, він націлений на досягнення результату, а його активністю керує "спортивний" інтерес.

Внутрішня мотивація – це найвищий безцінний рівень інтересу. Це безкорисна і ненаситна жага до знань, яку саме найважче досягнути. Вона виступає навіть не як потреба, а як любов до знань [32]. У майбутніх учителів іноземної мови з такою мотивацією вивчення англійської мови є метою. Навчальні завдання сприймаються з бажанням випробувати свої сили та з непідробною зацікавленістю. Студенти отримують задоволення від виконання завдань та навчальної діяльності.

Л.А. Колесніченко трактує мотивацію як весь комплекс факторів, що спрямовують і спонукають поведінку людини. Цей комплекс факторів науковець ділить на дві групи: індивідуальна система мотивів людини та система дій з активізації мотивів іншої людини. Однак це ще не все, ці дві групи автор поділяє ще на дві підгрупи: усвідомлені та неусвідомлені мотиви. Л.А. Колесніченко наголошує на тому, що іноді досить важко пояснити не те що поведінку студентів, а часом і свою власну. Оскільки поведінку може спонукати не один мотив, а декілька [8, 134 – 135].

С.А. Колісник також розглядає мотивацію, як певну систему, яку складають потреби та бажання. Система мотивації активізує поведінку особистості і спрямовує її на досягнення конкретної мети. Як і більшість науковців [1; 2; 3; 4; 9; 11; 12; 13; 19; 20; 27; 28; 33] С.А. Колісник ділить мотивацію на зовнішню і внутрішню. Зовнішня мотивація розглядається як ефективність, що ґрунтується на бажанні отримати винагороду та уникнути покарань. А внутрішня – як ефективність, заснована на бажанні досягнути поставленої мети з особистих міркувань. Внутрішньо мотивовані студенти підходять свідомо до виконання завдань і їх активність зберігається на стабільному рівні. А зовнішньо мотивовані характеризуються тимчасовою активністю і нечіткістю бачення перспективи [9, 94 – 95].

Поділ мотивації на зовнішню і внутрішню базується на концепції дії зовнішніх причин через внутрішні умови С.Л. Рубінштейна [18] та теорії

самодетермінації Е. Дісі та Р. Раяна [29; 30; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40].

Згідно концепції С.Л. Рубінштейна, зовнішні причини завжди діють через внутрішні умови. Внутрішній стан особистості визначає спосіб впливу зовнішніх причин на суб'єкт діяльності. Успішність виконання діяльності залежить від системи ставлень особистості до певної життєвої ситуації. Саме система цінностей (ставлень) особистості виступає опосередковуючими внутрішніми умовами, через які характеристики діяльності впливають на мотивацію [18; 443].

У своїй теорії мотивації Е. Дісі та Р. Раян вводять поняття "самодетермінація", в змістове наповнення якого вони вкладають усвідомлення та відчуття особистістю можливості вибору, здатність до самовираження і високий рівень самостійності. Самодетермінація стає можливою лише за виникнення внутрішньої мотивації. Рівень самодетермінації підвищується і розвивається тоді, коли задовольняються у процесі діяльності головні психологічні потреби в автономності, компетентності та в значущих стосунках. Якщо ж ці потреби не задовольняються, то рівень самодетермінації знижується, мотивація стає зовнішньою, особистість не має значущих стосунків з іншими, відчуває себе контрольованою, не усвідомлює своєї компетентності.

Було також встановлено, що за наявності внутрішньої мотивації підвищується ефективність навчання, студенти відчувають психологічний комфорт [36, 234 – 237]. А за зовнішньої мотивації навпаки, спостерігається зниження рівня успішності та негативний емоційний стан [29, 120].

За характером активності (спрямованістю) Л.А. Колісніченко виокремлює наступні мотиви: *мотив самоствердження* (пов'язаний з прагненням закріпити свої позиції в стосунках з іншими людьми, з честолюбством, з бажанням, щоб цінували та поважали оточуючі); *мотив ідентифікації з іншою людиною* (прагнення бути схожим на авторитетну особу); *мотив влади* (прагнення керувати та впливати на інших людей, визначати і регламентувати їх діяльність); *мотив саморозвитку і самовдосконалення* (бажання підвищити власні індивідуальні можливості та реалізувати творчий потенціал); *мотив досягнення* (прагнення здобути успіх у досягненні високих результатів і майстерності); *мотив афіліації* (прагнення до встановлення і підтримки стосунків з іншими людьми, співробітництва, товариськості, партнерства, любові, спілкування); *просоціальні* (пов'язані з усвідомленням суспільної значущості діяльності, почуттям

РОЛЬ ВНУТРІШНЬОЇ ТВОРЧОЇ МОТИВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

обов'язку, відповідальності перед групою або суспільством); *негативна мотивація* (спонуки, що викликані усвідомленням можливих неприємностей, негативних наслідків, прогнозованими покараннями, які можуть статися у випадку невиконання діяльності, порушення соціальних норм чи страхом перед ними, прагнення їх уникнути) [8, 136 – 138].

Залежно від змісту діяльності можна виокремити вісім груп мотивів: 1) професійні (пов'язані з певною професійною діяльністю); 2) пізнавальні (пов'язані з отриманням нових знань); 3) широкосоціальні (бажання зайняти певну позицію, роль у суспільстві, підвищити соціальний статус, престижність); 4) вузькосоціальні (бажання спілкуватися, прагнення мати статус у певній соціальній групі); 5) процесуально-змістові (процес і зміст діяльності); 6) матеріальні (можливість забезпечити себе високою заробітною платнею); 7) досягнення (прагнення досягти певних результатів у діяльності); 8) утилітарні (прагнення отримати безпосередні переваги чи уникнути небезпеки) [23, 38 – 39].

Коли ми говоримо про формування творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови, то потрібно пам'ятати, що студенти знаходяться в періоді ранньої дорослості. Тобто, на “критичній точці”, де вони здатні самі приймати рішення – продовжувати розвивати творче мислення і переходити на вищі щаблі мотиваційно-ціннісного розвитку чи залишатися на здобутому рівні.

Формування творчого мислення студентів відбувається у професійній діяльності. У межах цієї діяльності відбувається перехід від орієнтації на цінності груп вищого рівня до орієнтації на власні цінності. Важливу роль у цьому процесі відіграє внутрішня мотивація, яка забезпечує потреби особистості в самодетермінованості, міжособистісних стосунках і компетентності. Тому для нас є близькою точка зору, яку висловили Е.Л. Десі та Р.М. Раян [36].

Перехід до орієнтації на власні цінності є свідченням сформованості творчої мотивації. Таку точку зору відстоює О.Л. Музика. Розглядаючи рівень сформованості мотиваційно-ціннісної сфери обдарованої особистості, науковець виокремлює ряд послідовних стадій: наслідування (дошкільний вік), співробітництво (молодший шкільний вік), конкуренція (підлітковий вік), орієнтація на цінності груп (юнацький вік) та орієнтація на власні цінності (дорослість) [14; 15].

Дослідження проведені А.К. Еріксоном, Ф. Гобе, Л. Полгаром та Р.Г. Фрайером підтвердили, що мотивація є важливішою, ніж природні здібності. Геніями не народжуються, а стають завдяки

наполегливій праці та самомотивації. Коли самомотивація ще не сформована, головну увагу слід приділити організації творчо-пошукових занять. Оскільки саме вони є генератором для досягнення успіху в будь-якій сфері діяльності. А успіх у досягненні мети, своєю чергою, спрямовує особистість до підкорення нових вершин і підсилює її мотивацію до самовдосконалення [17].

Цікаве визначення творчої мотивації дає О.О. Музика, розглядаючи її як певну систему стійких мотивів, що відображає особистісну трансформацію взаємодії індивідуальних і соціальних чинників у стійку творчу спрямованість. На думку автора, творча мотивація стимулює і підтримує творчий процес на всіх його стадіях, завдяки їй особистість робить вибір і віддає перевагу творчій діяльності. Вона також характеризує стан свідомості [16, 50].

О.І. Савенков [22, 9 – 10] виокремлює п'ять головних ознак творчої мотивації: 1) підвищена винахідницька чутливість до конкретних сторін предметної діяльності; 2) яскраво виражений інтерес до навчальної дисципліни; 3) висока потреба в навчально-творчій активності; 4) віддавання переваги парадоксальній, суперечливій та невизначеній інформації; 5) високий рівень критичності по відношенню до результатів власної діяльності, схильність ставити перед собою занадто важкі цілі, намагання досягнути досконалості.

Інша дослідниця творчої мотивації В.А. Фрицок говорить, що процес формування творчої мотивації в майбутніх учителів є складним і багатоплановим. Він вимагає від викладача ретельно продуманого психолого-педагогічного керівництва. Формування творчої мотивації має поетапний характер, на нього впливає ряд умов (об'єктивних та суб'єктивних) і рівень організації всієї навчально-практичної діяльності. Науковець обґрунтовує доцільність поступового залучення студентів у більш складні види діяльності, починаючи від репродуктивної і завершуючи творчою. Тобто, В.А. Фрицок, має на увазі, що формування творчої мотивації відбувається безпосередньо в творчо-пошуковій діяльності, а організувати таку діяльність може педагог, який має добре відпрацьовану систему дидактичних методів і засобів. До цієї системи відносяться: забезпечення привабливого характеру творчої діяльності; включення студентів у систематичну творчу діяльність; забезпечення особистісно зорієнтованого підходу [26, 56].

Е. Дісі та Р. Раян [36] наполягають, що внутрішньо мотивовану діяльність забезпечують потреби особистості в компетентності,

РОЛЬ ВНУТРІШНЬОЇ ТВОРЧОЇ МОТИВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

самоствердженні та самореалізації. Задовольняючи ці потреби особистість отримує визнання зі сторони оточуючих. Однак науковці підкреслюють, що не кожна професійна діяльність є творчою і дає змогу проявитися творчому мисленню, а відповідно не може бути внутрішньо мотивованою. Часто людям доводиться виконувати рутину, монотонну, нетворчу професійну діяльність. І все, що людині залишається зробити, це або змінити місце роботи або відмовитися від задоволення вказаних потреб.

В.О. Климчук [7] притримується, дещо іншої точки зору. Дослідник вважає, що навіть рутинну діяльність можна зробити інноваційною, цікавою і суб'єктно творчою. Це стає можливим тоді, коли внутрішня мотивація стає диспозиційною особистісною характеристикою. Тобто піднімається на вищий рівень розвитку за рахунок накопичення досвіду внутрішньо мотивованої діяльності. Відбуваються зміни в ціннісній сфері особистості, а потреби в самодетермінованості, компетентності та в значимих міжособистісних стосунках стають суб'єктними цінностями і спрямовують діяльність особистості на досягнення визнання та самовизнання.

Можливий ще й інший розвиток творчої особистості, коли професійна рутинна діяльність унеможлиблює формування внутрішньої мотивації, а орієнтація на власні цінності є відсутньою, – це задоволення потреб самодетермінованості в хобі [31].

Висновки. Ознайомившись із науково-методичною літературою, ми дійшли висновку, що саме внутрішня мотивація відіграє одну з головних ролей у формуванні творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови та сприяє досягненню професійної досконалості. Однак говорити про наявність у студентів внутрішньої мотивацію в чистому вигляді досить важко, тому що інколи неможливо з'ясувати, що ж насправді рухає активністю особистості. Деякі науковці навіть вводять поняття “загальна мотивація”, розуміючи під ним поєднання зовнішньої, спортивної і внутрішньої мотивації [32]. Також стверджувати, що внутрішня мотивація є щось статичне, безглуздо. Оскільки динаміка мотивації постійно змінюється в процесі навчання [24; 26]. Зовнішня мотивація може підсилити або послабити внутрішню мотивацію залежно від того, як вона впливає на формування мовної компетенції майбутніх учителів іноземної мови.

1. *Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста / Б.Г. Ананьев // Современные психолого-педагогические*

проблемы высшей школы. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – С. 5 – 8.

2. *Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М.: Наука, 1977. – 380 с.*

3. *Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – 339 с.*

4. *Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура. – СПб.: Евразия, 2000. – 320 с.*

5. *Гальперин П.Я. Лекции по психологии / П.Я. Гальперин. – М.: Книжный дом “Университет”; Высшая школа, 2002. – 400 с.*

6. *Занюк С.С. Мотиваційний тренінг формування мотивації учбової діяльності у студентів та старшокласників / С.С. Занюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – №8. – С. 31 – 42.*

7. *Климчук В.О. Творча особистість: дослідження ціннісного рівня внутрішньої мотивації навчання / В.О. Климчук // Психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгомонова. Вип. 18. – 2002. – С. 236 – 240.*

8. *Колесніченко Л.А. Мотивація навчання / Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі / За ред. М.В. Артюшиної, О.М. Котикової, Г.М. Романової. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 134 – 153.*

9. *Колісник С.А. Психосоціальні передумови творчого саморозвитку студентів СНАУ // Формування духовного світу студента / За заг. ред. Л.В. Гнатюка. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2006. – С. 70 – 121.*

10. *Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат. – 1977. – 304 с.*

11. *Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. / А.Н. Леонтьев. – Т.1. – М., 1983. – 392 с.*

12. *Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – 4-е изд. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.*

13. *Маслоу А.Г. Мотивация и личность: Пер. с англ. / А.Г. Маслоу – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.*

14. *Музика О.Л. Розвиток обдарованості та умови її втрати з позицій суб'єктно-ціннісного аналізу / О.Л. Музика // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – №6. – С. 142 – 149.*

15. *Музика О.Л. Творчість з позицій суб'єктно-ціннісного аналізу // Актуальні проблеми науково-методичного забезпечення освітньої практики в системі післядипломної*

РОЛЬ ВНУТРІШНЬОЇ ТВОРЧОЇ МОТИВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

- педагогічної освіти: *Наук.-метод. зб. / За ред. М.М. Заброцького.* – Київ, Житомир: ЖОШПО, 2006. – С. 118 – 126.
16. Музика О.О. Мотивація творчої активності технічно обдарованих підлітків: дис. ... кандидата психол. наук / О.О. Музика. – К., 2000. – 181 с.
17. Росс Ф. Как воспитать гения? / Ф. Росс // *В мире науки.* – 2007. – №2 (февраль). – С. 58 – 65.
18. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
19. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 359 с.
20. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – 2-е изд. – М.: Педагогика, 1976. – 416 с.
21. Рубинштейн С.Л. Проблемы способностей и вопросы психологической теории / С.Л. Рубинштейн // *Проблемы общей психологии / Отв. ред. Е.В. Шорохова.* – М.: Педагогика, 1976. – 416 с.
22. Савенков А.И. Современные концепции одаренности / А.И. Савенков // *Обдарована дитина.* – 2001. – № 6. – С. 2 – 10.
23. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека: Модульный курс психологии. Модуль “Направленность” / В.А. Семиченко. – К.: Милениум, 2004. – 198 с.
24. Сопнева Н.Б. Деякі аспекти мотивації навчальної діяльності студентів педагогічних закладів / Н.Б. Сопнева // *Педагогіка.* – 2004. – №1. – С. 16 – 23.
25. Узнадзе Д.Н. Общая психология / Д.Н. Узнадзе [Пер. с грузинского Е.Ш. Чомахидзе; Под ред. И.В. Имедадзе]. – М.: Смысл; СПб.: Питер, 2004. – 413 с.
26. Фрицюк В.А. Проблема творчої мотивації у формуванні креативності майбутнього вчителя / В.А. Фрицюк // *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського.* – 2005. – №12. – С. 53 – 56.
27. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: В 2 т. / Х. Хекхаузен. – Т. 1.; Пер. с нем. / Под ред. Б.М. Величковского. – М.: Педагогика, 1986. – 408 с.
28. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: В 2 т. / Х. Хекхаузен. – Т. 2.; Пер. с нем. / Под ред. Б.М. Величковского. – М.: Педагогика, 1986. – 392 с.
29. Чирков В.И. Самодетерминация и внутренняя мотивация поведения человека / В.И. Чирков // *Вопросы психологии.* – 1996. – №3. – С. 116 – 132.
30. Чирков В.И., Дисси Э.Л. Связи между здоровьем студентов и их жизненными стремлениями, воспитанием родителей и учителей / В.И. Чирков, Э.Л. Дисси // *Вопросы психологии.* – 1999. – №3. – С. 48 – 57.
31. Шихи Г. Возрастные кризисы. Ступени личностного роста / Г. Шихи. – СПб.: Ювента, 1999. – 268 с.
32. Bandura A., Zimmerman B. Self-Motivation for Academic Attainment: The Role of Self-Efficacy Beliefs and Personal Goal Setting / A. Bandura, B. Zimmerman // *American Educational Research Journal.* – 1992. – Vol. 29. (Autumn) – №3. – P. 663 – 676
33. Deci E.L. Intrinsic motivation / E.L. Deci. – N.Y.: Lezington, 1975. – 342 p.
34. Deci E.L., Cascio W.F. Cognitive evaluation theory and some comments on the Calder and Staw critique / E.L. Deci, W.F. Cascio // *Journal of Personality and Social Psychology.* – 1975. – №31. – P. 81 – 85.
35. Deci E.L., Ryan R.M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior / E.L. Deci, R.M. Ryan. – New York: Plenum, 1985. – 245 p.
36. Deci E.L., Ryan R.M. The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior / E.L. Deci, R.M. Ryan // *Psychological Inquiry.* – 2000. – V. 11. – №4. – P. 227 – 268.
37. Reis H.T., Sheldon K.M., Gable S.L., Roscoe J., Ryan R.M. Daily well-being. The role of autonomy, competence and relatedness / H.T. Reis, K.M. Sheldon, S.L. Gable, J. Roscoe, R.M. Ryan // *Personality and Social Psychology Bulletin.* – 2000. – №26. – P. 419 – 435.
38. Ryan R.M., Chirkov V.I., Little T.D., Sheldon K.M., Timoshina E., Deci E.L. The American dream in Russia: Extrinsic aspirations and well-beings in two cultures / R.M. Ryan, V.I. Chirkov, T.D. Little, K.M. Sheldon, E. Timoshina, E.L. Deci // *Personality and Social Psychology Bulletin.* – 1999. – №25. – P. 1509 – 1524.
39. Ryan R.M., Deci E.L. On Happiness and Human Potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being / R.M. Ryan, E.L. Deci // *Annual Review of Psychology.* – 2001. – №52. – P. 141 – 166.
40. Wild T.C., Enzle M.E., Nix G., Deci E.L. Perceiving others as intrinsically or extrinsically motivated: Effects on expectancy formation and task engagement / T.C. Wild, M.E. Enzle, G. Nix, E.L. Deci // *Personality and Social Psychology Bulletin.* – 1997. – №23. – P. 837 – 848.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2010